

KULUNKAN FUGA LO GOLAI

Galeba wolai ni e gfeni namuiti magalabo nuiti ta ladio velela lavawogiti ye yeni Kulukan fuga, nuzu na gfa ga Kangaba wovi lazuve (Mali yoi gfa) kona 1236 ma, Kilina woo wolai levegei ma, ti ni ma logolai zeini, ni a zo e zei Made zoi golai mazu.

I- Nubusaiti sei velel

Ma woo mongi.

Made zoi numuiti zei velel gfa :

- Pugo mazu losita (16) : « Ton ta jon » bamu « kpeen zie numuiti/kpeen vili nuiti » ;
- nanigo (4) « Mansa si » bamu « Masa bolodai » ;
- dolugo (5) « Mori kanda » bamu « Moli bolodai » ;
- nanigo (4) « Namakala » bamu « Nebo numuiti ta bolodai/nebo bolodaiti ».

An ma giliba gila-gila giiti pe losue ve gfa ta ese na bale bede.

Ma woo 2.

Nebo bolodaiti ka ti gamai wosu Masagiti ma, ti ga Masagiti tene nuiti, ti losu togiti ta zoi zia vele vago mazu ga ti lave.

Ma woo 3.

Moli bolodaiti ka ti ga ga galamoti, gi ma wolo nuiti moli gala falivaizu. Ese pe ka e ti lebizu ta e ti wolo.

Ma woo 4.

Nubusaiti seivesu ga ti zolo wonagi gfe velel ma (kegalamaiti) . Dutiwoi gila zeive an ma zeisu gila-gilagiti pe mazu. Niti ti ga kegalamaiti, numu niti (zunu, deenu) ti zologe koni sawago (3) lawu.

« Kangbe » bamu « mazeigiti » na ti ta ga numu, ti ziopoiti/anzalopoiti ta kewolaiti/mamaiti zowozu. An ti ka ti maneya ti ge zoi mina siezuve.

Ma woo 5.

Ese nii gfa yenvu vai zu, ese ge bowo busai magala. An ma veleua, fa nope a zeeli nu yenvu wula va va, an ma zalai gfa ga ti pa.

Ma woo 6.

Ni a ke nu zia bowowu, boge ga « Wonibe kakalogi » (zoi mabevai e lo sagai ta awo golai va).

Ma woo 7.

Ti « Sanankunna » bamu, « dabe nu zoloya » lowa Made zoi gfa ta « tanamannoya » bamu, « manebanumuvai ». Na ma velema, kpe nope e lozu nuiti zowozu e la ti valima, bowa debivai gfa ga tigi.

Numɔwɔɛti (mɔɛn nuiti), kɛwɔlaiti/mamaiti ta domilomiti ti da ɓɔwɔzuvayɛ soloya ɔɛ ti yɔwɔzu na ɔa ga gama zuvai ta.

Ma woo 8.

KEITAITI ta bolodai loga ga Masa bolodai e zeini Made zoi mazu.

Ma woo 9.

Dongoiti mawolovai ɔɛya ga ɛɛ pɛ ba va. Nu na don kɛɛya ma zizimai ɔa donmi pɛ mazu.

Ma woo 10.

Ado da sa luwɔgiti kɛ ɓɔwɔma.

Ma woo 11.

Eni nu anza ɓamu e lomi a ɓizana e li e zeɪ yɔnwɔi wɔda, mina li polu na.

Ma woo 12.

Tɔi Masa sei/malefai ɔa ga kɛ wo fa, nama a mina masada zo don nɔpɛ zea eni kɛ gila ka dɛ vuluwa.

A mina masada zo dongo ya tɔi navoloi zea.

Ma woo 13.

A mina vala « Ŋalaiti » ɓamu « Lavawoigiti » ba ti ti zeidai.

Ma woo 14.

A mina vala deenuiti ba, ado leeni.

Ma woo 15.

A mina sei peɓɓɓa annui lɔwa eni wola deni ga sinigi e ɓe ta wosu.

Ma woo 16.

An woluma, ta volo luwasu ɓalɛiti ti ɔɛ va de ti ya, manɛvɛ ga ti ada kpafalanamaiti su.

Ma woo 17.

Zɛɛ niti ti woogei kaite, ti lɛbiga

an kona 40, manɛvɛ ga ti ɔɛ nina ga gamaiti.

Ma woo 18.

Ado kpakologiti dɛbi.

Ma woo 19.

Zunu nɔpɛ mɔɛn felegɔ vɛ de : don kɛɛ nɔpɛ kɛlɛya na domi vevazu e ya ta woo ni e bosu ga lave e ɔwɔyemaizu. Nu manɛvɛ ga e na ti dɛbi e ti wɔlɔ.

Ma woo 20.

A mina duwa kpɔlɔ, a folo luwa gila fe tiya ga dowo yei dɔwɔ gilagizu, wo ta balɛ watei lo ma watei ma. Nu gɔ ga duwai na Masagi kɛlɛ e la ga na ɔlɔi ma Masagi.

Ma woo 21.

A mina vɪla Masagi anzai, e zeɪ yɔn yanzai, mɔli yanzai, sale nui yanzai, e wɔlai yanzai ta ni wo ɔgeɪ fa ma an yanzai wolu komi lala va ma ada.

Ma woo 22.

Wasogi gɔ ga nu gɔ vɛlɛvɛlɛ fai ta ɔwɔmayei gɔ ga nu na nuga loi.

Ma woo 23.

A mina wula ɔwɔ wolu (ɔwɔ yava), woo nɔpɛ wa fena, a dɛbi.

Ma woo 24.

A mina fa yɔn zeɪ nwɔɛnti ma.

Ma woo 25.

Made yoi ma gɛla nugi la ga luwa fa nɔpɛ ba.

Ma woo 26.

Kalivama nika zinai la zo ga a va vɛ zɔiti nuga kpakigizu.

Ma woo 27.

Deenu lomi manɛvɛ ga e zeɪ zinibe a zelina nɔ feya seɪpɛlɛlai ma, sɔlɔ kona fa la nazu. Sɔlɔ beyaiti ta yima zievai zunuiti su ti wɔɛniga ti lomi mɔi peɪ gɔ ga fa bi.

Zunu lomi gɔ zo e anzai zeɪ na kona wu felegɔi (20) ma

Ma woo 28.

Vulu gɔsɔi gɔ ga nika sawagɔ : gila ka e ga zadegi nɔ nɔi, felegɔiti ta ga kɛɛ yo dee yo, tɔ nɔiti.

Ma woo 29.

Fai niti ti vului zaazu (vului zaa nugiti) :

- eni zunui la zunu yazu (zunui wuzaa) ;
- eni titi sebei gɔ gila sona ;
- eni zunui la ziani na peɪgɛi wu.

Vului zaavai ada gɛ taa woluvɛ.

Ma woo 30.

A do yee ve nu g̃aya ni ti ti balai a do ma.

Ma woo 31.

A do a do zolobeyaiti, vului ta seiyowomaya lebi.

Ma woo 32.

A wo zilinui va, a mina nufe.

Ma woo 33.

Kpɔ gololaitisu, ada ye nɔ ti wolu, ni ti wo ti logei ga wo g̃azuveti, wo da bɔwɔ zuvay ɛ.

II- NU NA SOLO GANITI

Ma woo 34.

Fa lolugɔ mavele g̃a a ke ani g̃e ga nu nɔnɔi : geyai, febei, maleve fai, balei ta pogani. Fa g̃ili nɔpɛ ge lamɔ ani g̃eya ga nu nɔnɔ kɛni ze le g̃e ba.

Ma woo 35.

Ani nɔpɛ e g̃azu maliɣi la ba, e g̃aya ga kiti gile kona nanigɔ lawu.

Ma woo 36.

Nu g̃a nika zaa vena nu ya ga e to, a ma zag̃ana ga sawagɔ, nanisia g̃eya ga tonui nɔnɔi.

Ma woo 37.

Nika gilagi malevɛgi g̃a ga balavala nanigɔ bamu boli nanigɔ.

Ma woo 38.

Tɛɛ g̃ɛn nanisiya g̃eya ga tɛɛ lonui nɔnɔi.

Ma woo 39.

Nui pului wula bɔwɔma ga bɔwa g̃ani, an la ga numa eni ma nu la ta wuni na kɔmɔzu bamu na zivazu.

III- DOBO MAKE FAI

Ma woo 40.

Dɔbɔi g̃a ani bi a da va ma, esemanɛvɛga e mangala, e make ada wula nimavai va.

Ma woo 41.

d̃a na abui loga dɔbɔi va, mina wele zogba vɛva, da dongi g̃alɔzu e wele guluiti nusu.

Ma woo 42.

Toganiti manee vila galiḡa tii ḡewatei, molo levei ḡa bena, wo ti vuyin. Gilai, ḡalei, witai ta teeiti ge la a ma logi zu.

IV- ŊUSEI

Ma woo 43.

Ḳala FASAKE ḡeya ga galeba (kpɔ) nugi ta zowɔzu beṡe nu wolai Made zoi ḡa. Towa zo e awo bolodagiti pe po, ma biḡigi, Masa bolodai.

Ma woo 44.

Nu nɔpe e ni ma logiti ta wulazuma, towa zosu. Eṡe bava ḡa ga a do ḡa wele togi niti siavaizu Made yoi pe ga.

Goo maleve nui

Koli KAMALA

IRLA 2024

to

